

Talabalarning diskurs kompetentligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari

Saxiyeva Nodira Bahtiyor qizi
ms.nodira05@mail.ru
Mustaqil izlanuvchi
O'zDJTU

Annotatsiya: Diskurs kompetensiyasi ingliz tilini o'qitishda (ELT) muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u samarali muloqot va til o'rganish uchun asosdir. U birlashtirilgan va izchil nutq qurish, matn xususiyatlarini tushunish, tuzish strategiyalarini qo'llash va akademik yozish haqida bilimga ega bo'lish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Diskurs kompetensiyasini rivojlantirish akademik yozishni o'zlashtirishga, kommunikativ ko'nikmalarni oshirishga va kontekstdagi til tuzilmalarini tushunishga yordam beradi. Sinfda diskurs kompetensiya til o'qituvchilari uchun ham zarur bo'lib, til o'rganuvchilarning faollashuvi va o'rganish jarayonlariga ta'sir qiladi. Umuman olganda, diskurs kompetensiyasi ELTning asosiy komponenti bo'lib, samarali muloqot, til o'rganish va o'qitish amaliyotini osonlashtiradi. Bundan tashqari, diskurs kompetensiyani o'qitishda uyg'unlik va izchillik, bog'lovchilar va bog'lovchi so'z birikmalarini o'qitishga e'tibor qaratish darkor. Talabalarning mana shunday muhim birliklarni bilmasliklari matn va nutqni to'la to'kis anglashlariga to'siq bo'ladi.

Kalit so'zlar: Kommunikativ kompetensiya, nutq tahlili, nutq kompetensiyasi, ELT materiallar, yozish va o'qish qobiliyatlari, uyg'unlik va izchillik, bog'lovchilar, uyushiq vositalar.

Особенности формирования дискурсивной компетенции студентов

Сахиева Нодира Бахтиёр кизи
ms.nodira05@mail.ru
независимый исследователь
УзГУМЯ

Аннотация . Дискурсивная компетентность важна в преподавании английского языка (ELT), поскольку она является основой эффективного общения и изучения языка. Он включает в себя способность строить связную и последовательную речь, понимать особенности текста, применять стратегии композиции и обладать знаниями в области академического письма. Развитие речевой компетенции поможет вам освоить академическое письмо, улучшить коммуникативные навыки и понимать языковые структуры в контексте. Умение вести дискурс в классе также имеет важное значение для преподавателей языка, поскольку влияет на вовлеченность и процесс обучения изучающих язык. В целом, речевая компетентность является ключевым компонентом преподавания английского языка, способствующим эффективному общению, изучению языка и преподаванию. Кроме того, при обучении речевой компетенции необходимо уделять внимание связности и последовательности, а также обучению связкам и словам-связкам. Незнание студентами столь важных разделов препятствует полному пониманию текста и речи.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, анализ дискурса, дискурсивная компетентность, материалы ELT, навыки письма и чтения, связность и последовательность, соединители, связующие устройства.

Specific features of developing students' discourse competence

Saxiyeva Nodira Bahtiyor qizi
ms.nodira05@mail.ru

Independent researcher
UzSWLU

Annotation: *Discourse competence is important in English language teaching (ELT) because it is the foundation for effective communication and language learning. It includes the ability to construct coherent and consistent speech, understand text features, apply composition strategies, and have knowledge of academic writing. Developing discourse competence will help you master academic writing, improve your communication skills, and understand language structures in context. The ability to manage discourse in the classroom is also important for language teachers because it affects the engagement and learning process of language learners. In general, discourse competence is a key component of English language teaching that contributes to effective communication, language learning, and teaching. In addition, when teaching discourse competence, it is necessary to pay attention to coherence and sequencing, as well as the teaching of connectives and linking words. Students' ignorance of such important areas hinders their full comprehension of text and speech.*

Keywords: *Communicative competence, discourse analysis, discourse competence, ELT materials, writing and reading skills, coherence and consistency, connectors, cohesive devices.*

Kommunikativ tilni o'rganish jarayoni ikki jihatni qamrab oladi: tushunish va ma'no. Agar ma'no to'g'ri yetkazilmasa yoki to'g'ri tushunilmasa, jo'natuvchi ham, oluvchi ham ma'noni tushunishda qiynalishi mumkin. Shunday qilib, muloqot faqat o'quvchi yoki ma'ruzachi tushunib xabar yuborishga qodir bo'lganda sodir bo'ladi. Shu bilan birga, chet tilini o'rganish ko'plab ishtirokchilar tomonidan kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishni maqsad qilib yaratiladigan muloqot uchun muhim vositadir.

Kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari orasida diskursiv kompetensiya til va nutq rivojlanishining muhim elementi sifatida ajralib turadi. (Kadrlar Yevropa kommunasi de Référence pour les langues, 2018). Hozirgi vaqtda til texnikasi o'z amaliyotiga e'tibor qaratmoqda va natijada, diskursiv kompetensiya o'quv dasturlarining ajralmas qismiga aylangan. Barcha til didaktikalarida, diskurs deganda kontekst yoki foydalanishdagi tilni tushuniladi (Kjell H., 2006). Ijtimoiy kontekst diskursiv kompetensiyani egallashni talab qiladi. O'qituvchilar boshqa kompetensiyalar qatorida uni rivojlantirish uchun o'z hissalarini qo'shishlari kerak.

Chomskiy nazariyasiga ko'ra til o'rganish kontekstdan qat'iy nazar o'quvchi ongida mustaqil sodir bo'ladi, ammo bu nazariyadan farqli o'laroq Canale va Swain til o'rganishda ijtimoiy foydalanishning ahamiyati muhimligini ta'kidlab o'tishadi. Ular kommunikativ kompetensiyaning to'rtta tarkibiy qismlarini keltirib o'tadilar: lingvistik kompetensiya, sotsiolingvistik kompetensiya, diskursiv kompetensiya va strategik kompetensiya.

Diskursiv kompetensiya talabning matnini har tomonlama tushunishi va yaratishida uning tinglash, gapirish, o'qish va yozish qobiliyatini e'tiborga oladi. Bu matnning uyg'unligi va izchilligi bilan bog'liq (Hui Pan, 2021). Diskursiv kompetensiya matnini tuzish va talqin qilishga yordam beradi. Bu talabalar uchun muammo deb hisoblangan, chunki ona tilidagi va o'rganilayotgan tildagi matn va nutqlarni tuzish va qurish usullari o'rtasidagi farqlar sababli ular tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Yangi muhit maqsadli tilning lingvistik tarkibining yuqori darajasi tufayli talabalar uchun har xil noaniqliklar keltirib chiqarishi mumkin.

Aslida, nutq turli xil tashkiliy qoidalarga muvofiq ishlab chiqariladi. Yevropa Kengashiga ko'ra, diskursiv kompetensiya quyidagicha ta'riflanadi: o'quvchining gaplarni tartibga solish, tuzish va bog'lash va matnlarda uyg'un va izchil gaplar hosil qilish qobiliyatidir.

Bu quyidagi qobiliyat bilan tavsiflanadi:

- gaplarni mavzuga, vaqt ketma-ketligiga, sabab va natijaga qarab tartibga solish.

• nutqni quyidagicha tuzish: tematik tashkilot; mantiqiy tartiblash; uslub va ro'yxatdan o'tish; izchillik va uyg'unlikning ritorik samaradorligi (Junaidah, J., & Jeannet, S., 2014).

Muvofiqlik va izchillik diskursiv kompetentsiyaning asosini tashkil qiladi. Ular talabalarning qabul qilish va ishlab chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishni rag'batlantiradilar.

Biroq, didaktik jarayon diskursiv kompetensiya shakllanishi va rivojlanishini to'liq belgilab bermaydi. Buning sababi so'z boyligi va tilning sintaktik konstruktsiyalariga tegishli bilimlarning yetishmasligidir. Binobarin, ifodalangan fikrlar kontekstdan tashqarida alohida shakllantiriladi.

Diskursiv kompetensiyaning rivojlantirishni e'tiborsiz qoldirish tilni o'rganishda jiddiy to'siqqa sabab bo'lishi mumkin. Talabalar yozish yoki o'qish paytida so'zlardan foydalanishlari va ishlatiladigan har bir til elementini tushunishlari mumkin, lekin butun bir ma'no chiqarishda qiyinchilikka duch kelishlari mumkin. Leksik uyushiq qurilmalardan foydalanishning noto'g'ri usuli bog'lovchilardan haddan tashqari foydalanishni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa xabarni tushunishni qiyinlashtiradi. Shuning uchun ingliz tili o'qituvchilari ushbu muammoni hal qilishda va o'quvchilarga nutqni aniq xususiyatlarini o'rgatishda mukammal yondoshishlari kerak.

Muammoni samarali hal qilish tildan foydalanishda bilim, qobiliyat va xulq-atvorni hosil qiladi (Hui Pan, 2021). Olingan bilimlar o'quvchi yoki tarjimonning matn uyg'unligini qurishida katta hissa qo'shadi. Shunday qilib, o'zaro ta'sir matn, o'quvchi va kontekst o'rtasidagi aloqaga asoslanadi.

Agar matn uyg'unligi haqida gapiradigan bo'lsak, u ikki darajani o'z ichiga oladi: global uyg'unlik va mahalliy muvofiqlik. Global muvofiqlik matn ichidagi va matndan tashqaridagi ma'lumotlar bog'liqligini o'z ichiga oladi, mahalliy muvofiqlik esa matndan kontekstga ko'ra joriy ma'lumotlarning talqinini aks ettiradi. Badiiy matnni tahlil qilishda izchillikning ikkala turi ham hisobga olinadi (Tornberi, 2005).

Shu munosabat bilan ingliz tilini o'rganish jarayonida talabalar izchil g'oyalari va fikrlarni o'z ichiga olgan og'zaki yoki yozma xabarlarini yaratishni o'rganishlari kerak. Bundan tashqari, barcha fikrlarni bog'lash grammatik va leksik uyushiq vositalar nuqtai nazaridan bilim talab qiladi. Sinfidan tashqarida, ya'ni turli ijtimoiy muhitlarda sodir bo'ladigan muammolar talabalarning tilni yaxshi bilishiga majburiyat yaratadi. (Li I., 2012).

O'qituvchi o'quvchilarda samarali integratsiyalashgan idrokni zarur ko'nikmalar orqali rivojlantirishga qaratilgan vazifalarni taklif qiladi: tilshunoslik o'rtasida uyg'unlikni o'rnatish strategiyalari ularning xotira tuzilmalari va yangi tushunchalar, bimodal tayanchlardan foydalanish (vizual va audio taqdimot bilan bir vaqtda), talabalarni parcha/bob tayyorlashga undash va uni jozibador tarzda taqdim etish, tushunishning uzluksizligini saqlash va hokazo.

Shuning uchun o'qituvchi o'quvchilarga o'quv jarayonida matn tahliliga oid bo'lgan bilimlarini faollashtirishga yordam berishi kerak. Badiiy matn bilim malakani egallash uchun zarur deb hisoblangan bir nechta shakllantiruvchi valentlikni o'z ichiga oladi.

Uyg'unlik va izchillik, nutqni tahlil qilish ko'rsatkichlari sifatida qabul qilish va ishlab chiqarish qobiliyatlari uchun muhimdir. Bu ko'plab rasmiy hujjatlarda yozma va og'zaki tilni baholash uchun muhim omil sifatida qayd etilgan. Common Core State Standard (CCSS) bolalar bog'chasi darajasida ham izchillik muhimligini ta'kidlab, ulardan "hodisalar haqida ular sodir bo'lgan tartibda gapirishni" talab qiladi (19-bet).

Buyuk Britaniya Milliy o'quv dasturida ham "samarali asar g'oyalarni yaratish, ifodalash va yetkazish, so'ngra ularni o'quvchi uchun izchil tashkil etishni o'z ichiga oladi" deya ta'kidlangan (16-bet). IELTS va TOEFL kabi ko'plab xalqaro testlarda muvofiqlik yozishni baholashning muhim mezonini hisoblanadi.

Biroq, ingliz tilini o'qitishda o'qitishning uyg'unligi va izchilligiga e'tibor berilmaydi. Guy Cook (1989) til o'rgatishda izchillikka e'tibor berilmasdan jumlar alohida shakllantirilishi, qo'llanilishi va baholanishini ta'kidlab o'tadi. Sababi, zamonaviy til o'qitishda gap darajasida lug'at va grammatik tuzilmaning yetishmasligi til o'rganishga katta to'siq bo'ladi, deb taxmin qiladi.

Bundan tashqari, uyg'unlik bilan bog'liq muammolar o'qish va yozishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. O'qish paytida talabalar har bir jumladagi har bir so'zni tushinishlari odatiy holdir, ammo baribir to'liq ma'noni tushunmaydilar. Yozish paytida talabalar grammatik jihatdan to'g'ri, lekin bir-biriga uzviy bog'lanmagan yoki mos kelmaydigan jummalarni yaratishi mumkin.

Ingliz tilining turli xususiyatlari o'qituvchilardan uyushiqlikka ko'proq e'tibor berishni talab qiladi, chunki uyushiqlik leksik uyushiq vositalar orqali amalga oshiriladi. Boshqacha qilib aytganda, lug'at ingliz tilida uyg'unlik va izchillikni yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Uyushiqlikni o'rgatishda, odatda, o'rin almashish va qo'shma gaplar kabi grammatik bog'lovchi vositalarga ko'proq e'tibor beriladi, bu esa o'quvchilar orasida "va", "keyingi" va "bundan tashqari" kabi bog'lovchilardan ortiqcha foydalanishga olib keladi. Darhaqiqat, ona tilida so'zlashuvchilar izchillik hosil qilish uchun grammatik bog'lovchilardan ko'ra ko'proq leksik birikmalardan foydalanadilar. Shuning uchun, biz til o'qituvchilari sifatida bu masalaga keng qamrovli yondashishimiz va o'quvchilarga uyg'unlik va izchillikni o'rgatishimiz kerak.

Muvofiqlik semantik tushuncha bo'lib, matnda mavjud bo'lgan munosabatlarni bildiradi (Halliday va Hasan, 1976). Muloqot nutqning bir elementining ma'nosi boshqasining ma'nosiga bog'liq bo'lganda yuzaga keladi. Shunga o'xshash da'volarni ilgari surgan Bublitz (2011) uyg'unlikni matn prosodiyasining bir turi sifatida joriy elementlarni oldingi yoki keyingi leksik va strukturaviy vositalar bilan bog'laydigan intersentsial semantik munosabatlarga tegishli ekanligini ta'kidlagan.

Bundan tashqari, u izchillik foydalanuvchi va kontekstdan mustaqil bo'lgan nutq yoki matnning o'zgarish xususiyati ekanligini ta'kidlaydi. Uyg'unlik - bu matnni bir-biriga bog'laydigan va nutq sohasining eng past darajasiga tushadigan grammatik va leksik munosabatlardir (Cook, 1989).

Matnlarni izchil qilishning ko'plab usullari mavjud. Guy Cook (1989) "rasmiy aloqalar" deb ataydigan ushbu bog'lovchi qurilmalar yoki aloqa qurilmalarini turli toifalarga ajratadi. Eng an'anaviy kategoriya bu Halliday va Hassanning besh xil uyushiqlik: mos yozuvlar, almashtirish, ellips, bog'lovchilar va leksik bog'lanish (1976).

Ularning ichida mos yozuvlar, almashtirish va ellipsislar grammatik uyushiq qurilmalar, bog'lovchilar esa mantiqiy uyushiq qurilmalardir. Halliday va Hasanning taklifidan so'ng, uyushiq vositalarini ta'riflashni qayta tasniflash va kengaytirish uchun ko'p harakat qilindi (Cook, 1989; Bublitz, 2011). Guy Cook (1989) uyg'unlik oilasiga "parallelizm"ni qo'shadi va Thornbury, S. (2005) ritorik uyg'unlikni uchta toifaga ajratadi (qolgan ikkitasi leksik va grammatik uyg'unlik).

Muvofiqlik - bu "ma'nolilik va birlik sifati" (Cook, 1989: 4). Ushbu ta'rifdan ko'ramizki, matn izchil bo'lishi uchun ikkita shart zarur. Bir tomondan, u birlashtirilgan ya'ni barcha turdagi vositalar bilan bog'langan bo'lishi kerak va mazmuni izchil va dolzarb bo'lishi lozim. Boshqa tomondan, matn o'quvchi nuqtai nazarida mantiqiy bo'lishi kerak.

Thornbury (2005: 36) ta'kidlaganidek, izchillik matnning "mantiqiy" yoki mazmunli bo'lish qobiliyatidir va u shunchaki izchillik funksiyasi emas balki o'quvchi matndan ajratib oladigan sifattir. Darhaqiqat, uyg'unlikning yuqoridagi ta'rifi lingvistik va nolingvistik jihatlarni o'z ichiga oladi: matnning ichki izchilligi (lingvistik) va o'quvchi uchun ichki izchillik (nolingvistik).

Izchillikning ikki o'lchovi izchillikka turli yondashuvlarni aks ettiradi: mahsulot sifatidagi izchillik va qayta ishlash sifatidagi izchillik. "Mahsulot sifatida muvofiqlik"da o'quvchi matn bilan cheklanib qoladi va uni barcha turdagi uyg'unlik vositalaridan foydalangan holda izchil talqin qilishga harakat qiladi, "qayta ishlash sifatidagi izchillik"da esa o'quvchi izchil talqinga erishish uchun o'zining oldingi bilimlarini qo'llaydi.

Tilshunoslikda izchillik matnning xususiyati sifatida belgilanishi mumkin. Halliday va Hasan (1976) "tekstura" ni ishlab chiqish jarayonida izchillik konseptsiyasi bilan bir xil bo'lgan tilning rasmiy xususiyatlariga murojaat qiladilar.

Halliday va Hasanning fikriga ko'ra, bog'lovchi qurilmalar yozuvchilarga matnni bir-biriga bog'lashda yordam beradi va o'quvchiga muallif tomonidan taklif qilingan izchil talqinni yaratishga yordam beradi (1976). Jumlaning funktsional nuqtai nazari "berilgan va yangi" (Kopple 1983),

"mavzu va qofiya" (Halliday, 1985; Halliday & Matthiessen, 2014) va "mavzu va sharh" (Gundel, 1975) kabi tushunchalarni tadbiq etadi.

Ushbu atamalar va modellar mikro darajadagi izchillikka qaratilgan. Boshqa tomondan, Kintsch va Van Dijk (1983) mahalliy (mikro) va global (makro) darajalarda muvofiqlikni tavsiflaydi. Lokal uyushqoqlik matndagi qo'shni gaplar o'rtasidagi bog'lanish munosabati bo'lsa, global uyg'unlik esa gap guruhlari va paragraflar guruhlari o'rtasidagi bog'lanishdir. Ba'zi tilshunoslar izchillikni tushuntirish uchun ham leksik namunalarga, ham matn makrostrukturasiga (Hoey, 1991) va metadiskurs xususiyatlariga (Cheng va Steffensen, 1996) qarashadi.

Nolingvistik nuqtai nazardan, matnlarning uyg'unligini qurishda o'quvchilar muhim rol o'ynaydi. O'quvchining oldingi bilimlari va tajribasi uyg'unlikni yaratishga yordam beradi. Bamberg (1983) fikriga ko'ra, oldingi bilim va tajriba "o'quvchilarga keyingi matnli ma'lumotlarni oldindan ko'rishga yordam beradi va shu bilan ularga matnni tushunarli va izchil bir butunlikka qisqartirish va tartibga solish imkonini beradi" (P.419).

Shunga o'xshash da'volarni Braun va Yule (1983: 25) ta'kidlab, "... matn yozuvi nimani anglatishini ishlab chiqaruvchi nimani nazarda tutganini bizning talqin qilishimiz bilan belgilanadi" deyilar. Boshqacha qilib aytganda, matnning izchil yoki izchil emasligi o'quvchining uni talqin qilishi bilan belgilanadi.

O'quvchi va kontekstda o'zgarish bo'lgan uyg'unlikdan farqli o'laroq, matn izchilligi talqin qiluvchiga bog'liq bo'lib, o'quvchi va matn o'rtasidagi o'zaro ta'sirga asoslanadi (Tornberi, 2005), o'quvchi matnni o'qiyotganda yaratiladi (MakKati, 1991).

Agar o'quvchi matnning bog'langan va birlashtirilganligini yoki ma'noga ega ekanligini his qilsa, u matnni izchil deb o'ylaydi. Aksincha, agar o'quvchi matnning ma'nosi yo'qligini his qilsa, u matnni izchil emas deb o'ylaydi, garchi 24 | Hui Pan matnida juda ko'p bog'lovchi vositalarini toppish mumkin. Binobarin, izchillik kognitiv kategoriya va nutq yoki matnning variant vektoridir (Bublitz, 2011).

Diskurs kompetensiyani o'rganishda har bir grammatik va leksik bo'laklarni yaxshi o'zlashtirishga muhim e'tibor qaratilishi va ushbu sohalarni yanada chuqurroq izlanib amaliyotga tadbiq qilish bugungi kun o'qituvchilari oldidagi eng zarur maqsadlardan biri bo'lishi kerak.

References:

1. Bublitz W. Cohesion and Coherence [A]. In Zienkowski J., Östman J., Verschueren J. (eds.). *Discursive Pragmatics* [C]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; 2011.
2. Cadre européen commun de référence pour les langues. (2018). Apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec des nouveaux descripteurs, p. 183 sur le site <http://www.coe.int/lang-cecr>.
3. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. 1980; 1(1): 1–47.
4. Ciorba-Laşcu, T. (2021). La spécificité de l'approche discursive du texte littéraire dans la formation de la compétence de communication en anglais. *Acta et Commentationes, Sciences of Education*, 2(24), 126–135, ISSN 1857-0623, E-ISSN 2587-3636.
5. Cook G. *Discourse*. Oxford: Oxford University Press; 1989.
6. Common Core State Standards Initiative. Common Core State Standards for English Language Arts & Literacy in History/Social Studies, Science, and Technical Subjects. Available from: http://www.corestandards.org/wp-content/uploads/ELA_Standards1.pdf.
7. Gurala, S. K., & Stepan, A. B. (2014). Analysis of the literary text's conceptosphere in the process of teaching literary translation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 154, 340–344.
8. Halliday M.A.K., Hasan R. *Cohesion in English*. London: Longman; 1976.
9. Hui, P. (2021). On enhancing students' discourse competence in reading. *Journal of Higher Education Research*, 2(1), 2021.

10. Junaidah, J., & Jeannet, S. (2014). Exploring discourse competence elements in EAP class presentations through document and ethnographic analyses, 3rd International Conference on Linguistics, Literature and Culture (ICLLIC 2014), Available online at: www.sciencedirect.com/ScienceDirect.

11. Kincaid, K. (1995). World writers today, contemporary literature from around the world. ScottForesman (pp. 206–211).

12. Kjell, H. N. (2006). The foundation course in English: Some aspects of the development of discourse competence in Syllabi and textbooks in the period 1976–2003. University of Oslo.

13. Lee, I. (2012). Teaching coherence to ESL students: A classroom inquiry. *Journal of Second Language Writing*, 11(2), 135–159.

14. Thornbury, S. (2005). *Beyond the sentence: Introducing discourse analysis*. Oxford: Macmillan.